

MAGYAR NEVEK

ÚTON-ÚTFÉLEN találkozunk velük. Pólyás korunkban ünnepelesen összekötnek közülük eggyel s ettől a halál sem választ el: őrzi a fejfánk, s ha megérdemeltük, a hírünk is. Nap mint nap az ajkunkra vesszük őket: ha bemutatkozunk, ha gyermekünket szólítjuk, ha dícsérünk, vagy pokolba kívánunk valakit. Lakóhelyünkön minden utcasarkon rájuk bukkanunk; leveleinken, újságokban unos-untalan a szemünk elé tolulnak. Ha vonatban ülünk, táblákon futnak előttünk; kirándulásainkon térképeken kutatjuk, arrajáróktól kérdezzük őket. Némelyik hallatára megdobog a szívünk: a szülőfalut, vagy a szerelmezt emlegették. Sokja jóleséssel önti el a lelkünk: a jóbarátra fordult a beszéd, vagy a nagy emberre, mintaképünkre, a hősrre, vagy íróra. Egyike-másika lebiggyeszi az ajkunk: egy friss asszimiláns választotta háromszínűnek, hivalkodónak. Van, amelyikre felszisszenünk, mert valami ósdit, nem a mai világba valót takar: egy székely primort, vagy egy előnevét ma is magára ragasztó nemest. Egy-egy körül küzdelmet látunk: tudósok vetik latba az erejüket a megfejtésükért, sokszor a politika építi rájuk aspirációit.

Tájékozottságunk róluk már korántsem mondható olyan nagy, mint a mindennapos szerepük, fontosságuk. A tudomány ugyan hosszú évtizedek óta foglalkozik velük állandóan. A nyelvészeti folyóiratok, kiadványok, szótárak régóta gyűjtik őket, s munkatársaik, nyelvészeink legjobbjai, mind a mai napig egyik legfontosabb feladatuknak tekintik magyarázatukat.¹ Az utóbbi évtizedben nagy lépéssel haladt előre szisztematikus feltárásuk. Egy új tudományágnak, a településtörténetnek lett ugyanis egyik legfontosabb kutatóeszköze a névgyűjtés és névmagyarázás. Ennek segítségével állapítjuk meg a magyar népi szállásterület kiterjedését s az idegenek feltűnését, térhódítását a magyar szállásterületben. Ma már több értekezésünk, tanulmányunk, vaskos kötetünk van, mely magyar nevek százait, ezreit gyűjtötte össze oklevelekből s egyéb írásos for-

¹ Az 1872-ben megindult *Magyar Nyelvőr* (Nyr.) régebbi évfolyamaiban állandóan közölt személy- és helynévgyűjtéseket. Az 1905-től megjelenő *Magyar Nyelv* (MNy.) és számos kiváló munkatársa a neveink megfejtésében, magyarázásában oroszlánrészt vállalt. Az 1914-től készülő, de még feleútra sem ért *Magyar Etymologiai Szótár* (EtSz.) rendkívül sok nevünket tárgyalja, kimerítő pontossággal, megbízhatósággal.

rásokból vagy a nép ajkáról.² Velük a magyar névanyag hatalmas corpora épül, kárpátmedencei életünk, kulturmunkánk egyik legnagyobb jelentőségű bizonyítéka. Sajnos, még ezek ellenére is keveset tudunk azonban a magyar névadás természetéről, neveink életéről. A gyűjtés közben csak itt-ott merült fel még a szándék, a nevekben a *törvényszerűséget*, a *jellemzőt* megtalálni. Vagy talán helyesebben mondva: a gyűjtött anyag még nem látszik elég terjedelmesnek ahhoz, hogy belőle az egész magyar nyelvtérre, szállásterületre érvényesen lehessen megállapítani a szabályokat. A helynevek terén aránylag még kedvező a helyzet. Több kutató keze alatt is megfordult már annyi helynév, hogy lassanként megkezdheti a magyar helynévadás törvénykönyvének összeállítását. A személynévadás módozatait és elveit azonban még nehezen lehetne összehasonlítani, bonyolultabbak is igaz, mint a helynévadáséi. Egy magyar névkönyvre még valószínűleg sokáig kell várunk, – s ezzel, sajnos, a nevekről való ismereteink teljes tisztázására is. A tudománynak ezzel a hátramaradásával magyarázható viszont közvéleményünk s főleg közigazgatásunk tájékozatlansága, vagy ami még rosszabb, sokszor téves, elferdült gondolkodása a magyar nevekről.

A MAGYAR NÉVADÓ SZELLEM ÉS A VEZETÉKNEVEK

ILYEN TÉVES, ELFERDÜLT VÉLEKEDÉS például mindjárt az, hogy a »magyar« vezetékek *y-ra*, végződnek. *Y-ra* végződő neveink, igaz, eléggé gyakoriak, de hogy az »igazi«, a »tipikus« magyar nevekké tudtak válni, ezt nem valami neveink vizsgálatából eredő, tehát tárgyhiú szempont tette lehetővé, hanem tőle teljesen idegen, társadalmi szempont. Mint általánosan ismeretes, *y-os* neveink eredetileg jobbra nemesi eredetű magyarokat takarnak. Így tudták ezt ezelőtt 100 évvel is, amikor többen magyar nemesek, *i-vel* cserélték fel nevük végén az *y-t*, hogy ezzel is kifejezzék nagyobb elterjedtségre, sajnos, szert nem tett modern gondolkodásukat: nem akarnak különbséget látni nemes és nem nemes eredetű magyar között. Ezért lett *Jókay*-ból *Jókai* s valószínűleg ezért nem írta *Petőfi* sem *y-nal* a nevét. Ma már, hogy történeti távlatban is láthatjuk neveinket, tudjuk, hogy a lényeg tulajdonképp nem az *y-on*

² A nyelvészek közül megemlítjük *Melich János* számtalan névfejtő, településtörténeti szempontból is rendkívül hasznos munkáját, elsősorban „A honfoglalás kori Magyarország”-ot, Bp., 1925–9. A fiatalabb nemzedékből különösen *Knieza István* működik a nyelvészet s településtörténet területén. Legfontosabb műve: Magyarország népei a XI. században. Szt. István Emlékkönyv, Bp., 1938. II, 365. Több kisebb tanulmányában a Kárpátmedence népeinek, magyaroknak, románoknak, szlovákoknak nem egy településtörténeti kérdését vizsgálta meg. *Szabó T. Attila* rendkívüli gyűjtőenergiájával vált ki. A régi, írásos emlékekben megőrzött nevek mellett ő a ma élő neveket is felgyűjti a nép szóbeli közlése alapján. Erdély nem egy helyéről való gyűjtését publikálta már, a most megjelenőben lévő hatalmas kalotaszegi gyűjtése nemcsak az ő pályájának, hanem tudományosságunknak is jelentős eredménye. – A modern értelemben vett településtörténeti munkákat s ezzel együtt személy- és helyneveink történeti feltárását néhai *Györfy István*

van, hanem hangértékén, az *i*-n. Csak véletlen, hogy a magyar helyesírás régi, ingadozó korszakaiban az *i* hangot *y* betűvel is jelölték. Éppen ezért a merő véletlen szabta meg azt is, hogy régi neveink közül ki tett a neve végére *i*-t s ki *y*-t, nem is szólva arról, hogy sokan egyszer *i*-vel, egyszer meg *y*-nal írták nevüket. Mindenki meggyőződhetik erről, ha pl. a Szilágyi-féle milléniumi 10 kötetes történetet forgatja, mely igen gyakran mutatja be fakszimilében a történelem szereplőinek aláírását. Az *y* csak a 17. és 18. században került túlsúlyba, a barokkban és rokokóban. Bizonyára azért, mert e kornak – mint ismeretes – kedve telt a cikornyában. Nemcsak az oltárok oszlopait csavarta meg s nemcsak az emberek parókáit fodorította meg, hanem az aláírásokat is kicifrázta. S erre az *y* a nevek végén sokkal alkalmasabb volt, mint az *i*. Akármilyen is azonban az *y* győzelmének az oka, a mult században már egyedüli kifejezője lett a nevekben a közvélemény előtt a magyar nemességnek, s ennek kizárólagos joga, szerepe miatt a magyar nemzet politikai és szellemi életében, – egyúttal az igazi magyar embernek. Asszimilánsainknak, akik tulajdonképp először kerültek szembe a magyar név problémájával (ezért lett az *ő* vélekedésük a közvéleményünké is), minden vágyuk az volt, hogy egy *y*-os magyar névhez jussanak. Mikor ezt később elzárták előlük, sokan ravaszul *gyi*, *lyi*, *nyi*, *tyi* végű neveket választottak, hogy elmondhassák: az *y*-os kettőshangzó miatt nem írhatnak *y*-t a nevük végén. Rendben volna, ha ez a multszázadi magyar tünet, neveink társadalmi, nemzeti szempontú méltánylása, a mult századdal kimult volna. De csak egy listán kell végigfutnunk, amelyen rajta vannak a mai kor megmagyarosított nevei. Az *i*-hez, s ha lehet, az *y*-hoz térnek vissza állandóan, tanusítva, hogy a multszázadi felfogás az *y*-os magyar nevekről még ma sem változott meg. Sőt, az asszimilánsok révén az eredeti magyar nevek között is elterjedt: nem egy szégyenkezve sütné le közülük a szemét, ha a sors valamilyen fordulata megfosztaná az *y*-tól, magyarsága legbüszkébbnek tartott jegyétől. A jelenleg nemcsak a nevek életét kutató számára különös, hanem s főleg a társadalomvizsgáló számára meggondolkoztató. Azt mutatja ugyanis (mint még számtalan más, apró, de biztos következtetésre jogot adó jelenség), hogy társadalmunk a multszázadi állapotában s formájában ragadt meg, s hiába a sok beszéd, elszórt akarat s

kezde el ma is megbecsülhetetlen értékű tanulmányával, a Feketekörösvölgyi magyarság településével (Földrajzi Közl. 1913, 451.). Ma a munkálatakat Mályusz Elemér vezeti, aki maga Túróc megye településéről érkezett (Túróc megye kialakulása, Bp., 1922.), s a településtörténet feladatait, jelentőségét tisztázta több írásában. Az ő irányításával indult meg az a sorozat, melynek mintaszerű első kötetét (Szabó I.: Ugocsa megye. Bp., 1937.) remélhetőleg nemsokára újabbak követik. A Mályusz-szemináriumban – minderről volt már szó a Hittelben – eddig Nyitra, erdélyi Fehér, Szatmár, Bihar és Máramaros megyék középkori településéről készültek értekezések, azonkívül a felsőöri magyar népszigetről, jászkun reformátusok leköltözéséről a Bácskába, II. József alatt, rengeteg személy- és helynevet tárva fel a multból. A további feltárás a Teleki Pál Tudományos Intézet egy-két osztályának és a pesti bölcsészkar Magyarágtudományi Intézet bekapcsolódásával lendülettel folyik.

tehetetlen vágy, gyakorlatilag még messze áll a mindenkit előítélet-től mentesen, egyenlően értékelő, szociális, kollektív társadalomtól. Név-ideáljában legalábbis mindenkép, mert még manapság is úgy értékeli a neveket, mint egykor a nemesi társadalom s a hozzá nagy igyekezettel hasonulni akarók.

Ajánlatos volna pedig tudniok az *y*-os, az *y*-t megkaparintott, vagy az *y*-ra vágyó magyaroknak, hogy az *y*-nal, helyesebben – mint ezt már fentebb érintettük – az *i* hanggal végződő neveink csak *kis részét alkotják a magyar névanyagnak, formailag s jelentésük szerint a legsimplább, koruk szerint a legfrissebb neveink közé tartoznak.* A régi, primitív társadalomnak ugyanis sokáig nem volt szüksége származást jelző *i*-s nevekre, mert ha még nem telepedett le, akkor együtt vándorolt, mozgott, ha pedig letelepedett, akkor mozdulatlanul együttmaradt. Minden tagja egy helyről, egy tőből fakadt, máshonnan jött, más helyről származó nem igen tűnt fel benne, senkin nem volt tehát szükséges jelölnie a származást, a hovávalóságot, *i* végű névvel, s így másfajta neveket alkotott. Az *i* végű neveket csak később, a primitív társadalomnak anyagilag és szellemileg tehetősebbjei (a későbbi kiváltságosak ősei) közül kapták azok, akik a maguk kis közösségén, nemzetségén, telephelyén túl láttak s hozzájuk hasonlókkal, rendszerint valami rendkívüli egyéniség parancsai alapján, egy nagyobb terület, egy ország politikai és katonai szervezetét kezdték építeni. S mivel ezek szervezeti ügyekben, különösen ha harcolniok kellett, sokmindenfelől jöttek össze, egykönnyen kínálkozott, hogy aszerint nevezzék el őket: melyik helyről valók, honnan származnak. Így születtek a *Kolozsvári, Tordai, Hunyadi*-féle nevek. Hasonló neveket azonban, különösen később, amikor általánosabbá vált a mozgás, az egyik helyről a másikra való költözés, korántsem csak kiváltságosak, nemesek kaptak, hanem a nagy tömegek egyszerű, mozgó, költözőkődő tagjai is. Igaz, hogy nem annyira központibb, kiemelkedőbb helyek után, mint a nemesek, hanem falvak, kisebb földrajzi helyek után, ha közléről jöttek, mint pl. *Fenesi, Bácsi, és Gödöri, Dombi, Erdei, Hegyi, Pataki*, – vagy megyék, sőt országrészek nevei után, ha távolról jöttek, mint: *Erdélyi, Tolnai, Baranyai*, stb. Mindebből kiviláglik, hogy az *i* végű nevek nemcsak egyszerű jelentésűek és későiek, hanem nem is mindig nemest fednek. Így van ez a nevek harmadik csoportjával is, a *Ferenci* típusú nevekkal, melyekben az *i*, eredetileg éppúgy birtokos rag, mint a többi *i* végű névben, keresztnevekhez járul s azt jelenti, hogy pl. »a Ferencé, a Ferenc fia«. Nemeseket s nem nemeseket egyaránt neveztek el az idők folyamán e módon.

HA NEM TÖRŐDÜNK újabbkeletű, társadalmi értékelésükkel, hanem magából a névanyag vizsgálatából adódó szempontok szerint akarjuk a neveket végigtekinteni, az *i* végű nevektől jó meszszire vissza kell kanyarodnunk.

Az ősi, primitív korban – amint ez a kor sok rekvizitumából s a még ma is primitív népek analóg jelenségeiből megállapítható –, a *szónak*, a *névnek*, mint a lélek egy fajtájának, erőt, hatalmat

s szellemi képességeket tulajdonítottak. Innen ered pl. az a hit, hogy bizonyos szavak, a varázssigék, betegeket képesek gyógyítani s akik ezeket tudják, a sámánok, táltosok, nagy szellemi hatalom birtokosai. Hasonló a helyzet a nevekkal: aki tudja, s kimondja őket, a bennük lévő erő folytán felidézi s ezzel hatalmába is keríti azokat, akiket takar. Gondoljuk meg, milyen könnyen adódhatott ez a gondolat a primitív, állataival közösségben élő ember számára, aki mindennap tapasztalhatta, hogy pl. kutyája, lova nevének szólításával valóságos rendelkező, irányító hatalmat gyakorol felette. A név hatalmában való hit a primitív ember számtalan eljárását magyarázza. Sokszor választott magának pl. állatnevet, erős, félelmetes, ragadozó állat nevét, hogy annak ereje, hatalma, felvett neve által, beléje költözzék, ráragadjon. Némelykor rútvet nevet adott magának, olyanokat, hogy *Dög, Pizsok, Szemét, Disznó, Féreg, Por* stb. (magyar adatok), hogy senkinek se legyen kedve ajkára vennie (különösen nem a rossz szellemeknek), azaz ezáltal hatalmába kerítenie. Általában titokban tartotta nevét, mint valami tabut, hogy ezzel magát a másoknak való kiszolgáltatottságtól megóvjá. E gondolat alapján nem volt szabad kimondania pl. a földöntúli hatalmasságok, elsősorban az *isten* nevét (jól ismeretes ez a régi zsidók történetében), melyet csak a papok, beavatottak tudták. De földi hatalmasságok neve is tabu volt. Ezért titkolták el pl. a hunok *Attila* nevét, ezért nem maradt az fönn hún, hanem csak gót alakjában. A név ereje folytán az is szokás volt a primitív korban, hogy a beteg nevét kicserélték. Azt remélték ugyanis, hogy az új névvel új lélek, új egészség költözik a betegbe. A névnek erre az emberrel való azonosítására mindmáig megőrzött szép példa a népmeséknek az a gyakori megidéző motívuma, mely szerint, ha a mesehős valaki nevét kimondja, az abban a minutumban előtte terem. A fentiekhez természetesen még számtalan hasonló jelenséget hozhatnánk fel.³

Mint már az eddigi kutatások is mutatják, alig van még kultúr-nép, mely a nevekről való egykori primitív vélekedésének oly sok nyomát megőrizte volna, mint a magyar. Sok nyom előtt ugyan még tehetetlenül állunk, vagy túlon túl a fantáziára vagyunk utalva. Van azonban néhány olyan névadó szokás, melyről alapos és megbízható filológiai kutatás alapján jól látjuk, hogy milyen primitív gondolkozásmódból eredt s a régi magyarságban mennyire volt elterjedve.

Ilyen régi, primitív magyar névadó szokás volt pl. *növénymagvak* neveit adni személyek neveiül. Sűrűn találkozunk a legrégebb magyar forrásokban, a fejedelmi családban s a szolgák között egyaránt ilyen nevekkal, mint *Árpa, Árpád, Buza, Buzád, Bors, Borsod, Zab, Kölesd, Mohar, Bab, Babszem, Makk, Makkod, Som, Somod, Somogy, Kökényd, Mag, Magd, stb.* E nevek megértéséhez tudnunk kell azt, hogy a primitív hitvilág a gyermeket hüvelyéből kipattant magnak tekintette, azt hitte, hogy a megtermékenyülés magevés útján történik. Ezért alakultak ki olyan szokások, hogy pl. a meny-

³ A primitív nevekről tájékoztatnak *Solymossy S.*: Névmágia. MNy. XXIII, 83; *Zlinszky A.*: A névvarázis. MNy. XXIII, 100; *Lovas R.*: Név-lélek. MNy. XXX, 12.

asszonyt magvakkal szórták be, vagy almaevésre kényszerítették a nászéjszakán, mint állítólag a régi görögök Athénben. A felsorolt nevek tanúsága szerint a primitív mag-gondolat a magyarságban is ki volt fejlődve, változatos magvagnak tulajdonítva a gyermek születését, létét. Maga *Árpád* is árpából lett, neve szerint, szülei és környezete hitében.⁴ – Szépen tisztázódott az is, hogy a régi, primitív magyarok sokszor *állatok*, leginkább ragadozó állatok nevét adták újszülötteiknek. Fentebb már érintettük az állatnevek mögött rejlő gondolatot. Úgy látszik, legjobban ki volt ez fejlődve a nomád török népeknél, melyeknek törzsei állatoktól, totemektől származtatták magukat. A totemet, mint a törzs ősatyját és védőjét tisztelték, rá nem vadásztak, húsát nem ették meg. Az egy törzsbe tartozók, legalábbis az előkelők, személynévül a közös totem nevét választották, azzal a hittel, hogy ezáltal a totem-ős erejében, hatalmában részesednek. A magyarság törökös rétege számtalan állatnevet hozott magával. Így pl. a solymot jelentő *Ákos*, *Karcsa*, *Tiván*, *Torontál*, *Zongor* neveket, a sas jelentésű *Kartalt*, *Turult*, azonkívül a Bese (varjú, kánya), *Bika*, *Kaplyon* (tigris), *Kurd* (farkas), *Gyulán* (kígyó), *Thonuzoba* (disznóapa) neveket, stb. Ezek közül egyesek nemcsak divatosak lettek a nem-törökös eredetű magyarok között is, hanem a szokást is elterjesztették, úgyhogy számos finnugor eredetű állatnevet is találunk régi magyarok személyneveinél, mint pl. *Farkas*, *Ravasz* (= róka), *Medve*, *Csóka*, *Madár*, *Rígó*, *Borz*, *Hörcsök*, *Nyest*, *Nyulod*, stb.⁵

Az idők folyamán persze, hogy a fejlődéssel mindjobban sorvadt a primitív gondolkozásmód, mind ritkábbak lettek a fenti s hozzájuk hasonló nevek. Bár némelyikük még ma is elég gyakori (*Farkas*, *Ravasz*, stb.), jórészt már csak elsárgult oklevelek lapjai őrzik őket s a velük elmúlt primitív kort.

AHOGY AZ EMBER hite, fantáziája, esze tisztulni kezdett a praeologikus, mitikus elképzelésektől, gondolatoktól, egyszerű, reális jeleket keresett társai megjelölésére, névként. Mik lehettek ezek a jelek a régi, egyszerű felépítésű társadalomban, az egyenlősorsú, jobbára egyenlő anyagi és szellemi helyzetű emberek között? Alig mások, mint amelyek a testükről, a gazdagabb vagy valami ok folytán feltűnő egyéniségeknek a leikükről szembeötlőnek, képzeteket ébresztettek, vagy amelyek az egymáshoz való viszony, rokonság, függés, szeretet, gúny, gyűlölet kifejezésére szolgáltak. Ennek megfelelően azt tapasztaljuk, hogy a 12. század végéig első írásos emlékeinkben rengeteg magyar úr és szolga neve a testéről szembetűnő tulajdonságát, jellemzőségét jelöli, mint pl. *Kicsid*, *Nagyod*, *Nagy*, *Erős*, *Erősd*, *Gyenge*, *Asszú*, *Sovány*, *Hitványd*, *Keményd*, *Legény*,

⁴ L. a fentiekre *Kerényi K.* cikkét: *Árpád és a növényi termést jelentő magyar személynevek*. MNy. XXVII, 94.

⁵ Az állatnevekről, mint a nomád törökök totemisztikus nevééről *Gombóc Z.* írt: *Árpádkori török személyneveink*. MNy. X. kötet. A régi magyar állatnévből eredő személyneveket összeszedte *Pais D.*: *Régi személyneveink jelentéstana c. alapvető tanulmányában*, MNy. XVII. 158, XVIII. 26, 93.

Vénes, stb. Némelyek egyes testrészük nevét kapták személynévül, talán azért, mert feltűnően fejlett volt: *Főd, Szem, Szemed, Kétszem, Fülés, Orrod, Szakáll, Hajad, Csipe, Körmös*, stb. Másoknak a haja, vagy a bőre színe volt a legfeltűnőbb, ezért kapták a *Fekete, Veres, Szőke, Fodor, Kese, Fehér, Tarka* stb. neveket s ezek igen sokfajta kicsinyítőképzős származékát. Sokakat testük fogyatékoságával jelöltek meg s e jelölések előfordulásából a magyarság multbeli biológiai állapotát kutató némi következtetéseket is vonhatna le: *Bal, Balog, Csorba, Sánta, Karika, Görbe, Kancsal, Beteg, Vak, Süket, Finta, Csipa*, stb. Igen gyakran neveztek el embereket lelki tulajdonságaik, jellemük alapján: *Forró, Tüzes, Lángos, Meleg, Harmad, Örömdi, Szomorú, Keserű, Haragos, Hazuga, Alnok, Jámbor, Jólegény, Jóleány, Gonosz, Buta, Csaló, Féltő, Csodáló, Tagadó, Bízó, Hisz, Nemhisz, Hitlen, Szerető, Szerelmes*, stb. Családtagokat, rokonokat sokszor a rokonsági fok megjelölésével neveztek el: *Apa, Ős, Déd, Fiad, Unoka, Öcse, Vőd, Feled, Árva*, stb.; gyermekek neve a születés sorrendjében: *Előd, Ketüd, Harmad, Negyed*. Azoknak, kiket tiszteltek, vagy szerettek, tiszteleti és bókneveket adtak, mint *Bátor, Hős, Hősd*, nőknek: *Gyönyörű, Szépa, Drága, Hold, Csillag, Bibor, Tüköra, Gyöngy, Virágos*, némelykor kis prémes állatok nevét: *Nyuszt, Nyest, Hölgy* (menyét). Sokakkal, csúnyákkal, butákkal gúnyolódtak. Így lettek a gúnynevek: *Csúnya, Szennyes, Szömörccsök, Csiperke, Kobak*, stb.⁶

A felsorolt nevek közül már nem egyet találunk olyat, mely ma is igen elterjedt, gyakori. Ez azonban korántsem jelenti, hogy ezek folytonosságukat megőrizve, a 12. század előtti időből származnak. A nevek ugyanis igen sokáig, mégpedig a rendszeres anyakönyvezés megindulásáig, tehát nálunk a 18. századig, általában nem állandósultak. Ez konkrét példán bemutatva azt jelenti, hogy ha valakit balkezessége miatt *Balog*-nak neveztek el, a fiát, ha feltűnően kis termetű volt, már *Kis*-nek hívhatták, az unokáját meg *Sánta*-nak, a dédunokáját talán *Veres*-nek. Persze az is megtörtént, hogy egy-egy kiemelkedőbb család, ragaszkodva őséhez, aki birtokot, nemesiséget, oklevelet kapott, a nevét is szívósan örökítette generációkon át, hiszen birtoka, nemesi oklevele az átörökített, megszilárdított névre szólt. Természetes azonban, hogy a magyarság csak egy kis töredékének volt érdekében ez a névállandósítás, a családnévmegőrzés. A nép nagy tömegében nem *egyes nevek* állandósultak, hanem *egy-egy névadó modor*. A fentebb leírtak közül leginkább az, hogy a testi külső alapján (hisz ez mindig feltűnő) neveztek el embereket. Ez az oka annak, hogy a magyarság névanyagában rendkívül népes csoportot képviselnek a testre vonatkozó nevek, mint *Kis, Nagy, Erős, Fekete, Fehér, Veres, Szőke, Balog, Sánta*, stb.

MINDEN EDDIG FELHOZOTT NÉV egymagában szolgált egy személy jelölésére. A régi kor, mely őket megalkotta, nem volt túlzófolva emberekkel, egy név is megkülönböztette az egyik embert

⁶ A fentebbiekre nézve l. *Pais D.* idézett tanulmányát.

a másiktól. A szaporodás azonban folyamatosan tartott s amint egy-egy közösségben mind többen merültek fel ugyanazzal a névvel (több nagy, sánta, szőke nagyon könnyen kerülhetett még egy kis faluban is), mind égetőbbé vált a szükség, hogy valami újabb, második jeggyel különböztessenek meg az emberek egymástól. Vagyis, ha egy közösségben csak – matematikai példával élve – három x nevű ember is volt már, szükséges volt, hogy az egyiket ax -nek, a másikat bx -nek, a harmadikat cx -nek hívják.

A fejlődésnek ebben a stádiumában segítségül jött, legalábbis a keresztyén világban, a keresztyénségnek az a szokása, hogy minden megkeresztelt tagjának egy szentje, vagy más kimagasló alakja nevét adja. A szokást könnyű volt elterjeszteni, hiszen éppúgy a primitív ősi hitvilágban gyökerezett, mint pl. a totemisztikus állatnévválasztás. A szent neve által a keresztyénség éppúgy részeltetni akarta tagjait a szent erejében, hitében, nagyságában, mint a nomád török a maga törzsének tagjait a totem-ős hatalmában, erejében. A szentek nevei által, melyekre sorjában keresztelték a megtérő népeket, tetemesen nőtt minden keresztyén nép névanyaga. Egyhamar uralkodó szerepet is vettek át a szentek nevei, hiszen az egyház csak ezeket ismerte el tagjai megjelöléséül. Ezt mai napig is még onnan láthatjuk, hogy a papok csak egy (vagy több) szent, illetve keresztyén nagyság nevére, az ú. n. *keresztnévre* keresztelik az újszülötteket, szerzetesek, apácák megszólítása a keresztnevükön történik. A keresztyénségnek eme felfogása következtében történt, hogy lassanként nemcsak az egyháziak, hanem a világiak megjelölésében is a keresztnév lett a fontos, az elsőrangú. Mutatja ezt az is, hogy amennyiben még ma is egy néven nevezünk valakit, családban, meghitt, baráti környezetben, ez a név a nevezettnek keresztneve.

A keresztnév uralkodói szerepre téve szert, egyideig önmagában is szolgált emberek nevéül, akárcsak az eddig felsorolt primitív nevek. Közben az említett szükségszerű fejlődés, hogy egy újabb, második taggal bővüljön az emberek megjelölése, a következőképp ment végbe. A megjelölés alapja, kündulópontja, tehát az elsőrendű fontosságú, a keresztnév lett, mondjuk *Gergely*. Ehhez járult második tagnak, megkülönböztető jelzőül az eddigi megalkotott primitív, kezdetleges nevek közül valamelyik, például *Balog*. Ez a második tag, mint a keresztnév jelzője, a magyarban a keresztnév elé került, vezetéknevének, mert nyelvünkben a jelző megelőzi a jelzett szót: *Balog Gergely*. Így jöttek létre, természetesen nem egyszerre, hanem lassú, fokozatos fejlődéssel, a magyar személynevek ma is használatos alakjai.⁷

Mikor még élénken élt az egytagú névvel való nevezés szokása is, egy újabb, érdekes folyamat indult meg a nevek birodalmában: keresztnevekből vezetéknevek alkotása. Gondoljuk el azt a már említett s állandóan előfordult eshetőséget, hogy egy kis közösség egymást még túlnyomóan egytagú néven, mégpedig a keresztnév leírt hódítása következtében keresztnéven nevező tagjai egyszercsak több

⁷ Vö. *Kertész M.*: A magyar vezetéknevek eredetéhez. MNy. V, 81.

egyforma nevű gyermekek vetek észre maguk között. Mondjuk *András*-nak is volt egy *István* nevű fia, meg *Pál*-nak is. Hogy a két *Istvánt* egymástól megkülönböztessék, valamilyen második, különbözőségi jegyet kellett ragasztaniok az *István* névhez. Mivel ilyenül sem mitikus eredetű nevet nem választottak, sem az elnevezendők testéről, vagy lelkéről szembeötölő tulajdonság nem kínálkozott, az apjuk (néha esetleg az anyjuk, mondjuk: *Ágota*) nevét használták megkülönböztető jegyül a gyerek neve mellett. Ily módon keletkeztek az *András István*, *Pál István* (vagy *Ágota István*) féle, tehát tulajdonkép két keresztnévből álló nevek, amelyenek a magyar névanyagban nagy mennyiségben találhatók.

Könnyű rájönnünk, hogy az effajta névadás egyszerre nagy nehézségbe ütközött, ha egy apának, mondjuk *István*-nak, hasonló, tehát ugyancsak *István* nevű fia lett, különösen, ha ugyanazon a helyen ez még egy másik *István* nevű apával is megtörtént. Hogy lehessen megkülönböztetni egymástól a sok *Istvánt*? – merült fel ez esetben a probléma. Ennek megoldására léptek funkcióba a kicsinyítőképzők (melyek már az eddig felsorolt nevek közül is nem egyhez hozzátapadtak) és a megkülönböztető kicsinyítések egyéb módjai. Az apa *István* mellett a gyerek *Istvánkó István* lett, vagy *Istvánfi*, vagy *Kisistván István*. A másik *István* nevű apa kicsi *István* fia meg – hiszen rengeteg játékos, variációs lehetőség lappang a kicsinyítésekben – *Istók István*. Ily módon, a kicsinyítő módozatok közbeiktatásával, a gyerekek nemcsak apjuktól voltak megkülönböztetve, hanem egymástól is. Aki csak körülbelől is tudja, hogy hány keresztnév és főleg hány kicsinyítő, becéző mód van a magyar nyelvben, az hamar látja, hogy a fenti módon több ezer variációt lehet alkotni. Ez az ezrekremenő névvariáció a magyar vezetéknév-anyagból összegyűjthető volna. Hogy csak az eddig gyűjtöttet is felsoroljuk, ahhoz is egy egész folyóiratszám kellene s nemcsak néhány lapja. Csupán mutatóba sorolunk fel egy-kettőt: *András* s néhány variációja: *Andri*, *Andrik*, *Andró*, *Andros*, *Andrus*, *Andruska*, *Andor*, *Andorka*, *Andorkó*, *Andi*, *Andacs*, *Andics*, *Andocs*, *Bandi*, *Bandiak* stb. *Bertalan* változatai: *Barta*, *Bartók*, *Bartos*, *Bartik*, *Berta*, *Bertók*, *Bertus*, *Berci*, *Bercse*, *Bercsi*, *Birta*, *Birtok* stb. *Miklós* variációi: *Mikla*, *Mikli*, *Mikle*, *Mikcs*, *Mike*, *Mikecs*, *Mikes*, *Mikó*, *Mikos*, stb. *Tamásból*: *Tamó*, *Tamók*, *Tamóka*, *Tankó*, stb. Ha nem fejből irtuk volna, hanem forrásból idéztük volna e neveket, sokkal nagyobb számban sorakoznának egymás mellé. Vezetékneveink között unos-untalan rájuk találunk. A készség, mely őket megalkotta, ma is elevenen él bennünk. Ha gyermekünket becézzük, rajongással nevezgetjük el ennek-annak, e készségünket gyakoroljuk, mely a keresztnevéből magyar vezetékek számtalan variációját teremtette meg.⁸

AHOGY AZ ŐSI, EGYSZERŰ TÁRSADALOM mind bonyolultabbá fejlődött, rendszeres, sőt speciális munkát vállaltak az emberek, kialakultak az állattenyésztés és földművelés különböző válfajai, megindult az ipar és kereskedelem, a mozgás, a költözködés, anyagilag és szellemileg mind élesebbé váltak a különbségek, egyesek lesüllyed-

⁸ A fent elmondottak egyik magyar néprészünk névanyagával foglalkozó, rövidesen kiadásra kerülő dolgozatunk tanulságai. Ugyanezek nagyobb részben az alábbi forrásmegjelölés nélküli állításaink is; kisebb részben pedig szakkörökben általánosan ismert tények.

tek, mások felemelkedtek a társadalomban, – rengeteg új mozzanat kínálkozott az eddigiek mellé az emberek megjelölésére. S a régiek éltek is az alkalommal. Míg a nevek nem voltak kialakult, változatlan jelölések, több lehetőség is kínálkozott minden ember esetében nevének megalkotására: víg természete, hajának veres színe, valami erős állatra emlékeztető hős volta, apjának neve, majd foglalkozása, származása, gazdagsága. S az ember, folyton mozgó friss agyával, mindig a legújabb, a legszembetűnőbb mozzanatot látta meg s választotta ki névadásra. Ezzel magyarázható, hogy bár az eddig alkotott nevek is elegendőek lettek volna már minden ember megjelölésére (még ha azt is figyelembe vesszük, hogy e korban már általánossá vált a *kéttagú*, vezeték- és keresztnévből álló név), mégis óriási arányban vették a neveket a társadalmi fejlődés újabb mozzanataiból, kiszorítva velük a régi nevek jórészét.

Beláthatatlan ezeknek az újabb neveknek a száma s lehetetlen róluk még csak megközelítőleg is számot adnunk. Legeslegfőbb csoportjait azonban felsorolhatjuk: Állattenyésztésben, állattartásban váltak ki a következő név-típusúak: *Agaras, Darvas, Medvés*, (Állat) *Tartó, Pásztor, Csobán, Hajtó, Botos, Halász*, stb. Földművelő foglalkozásukat jelölték pl. a következő s hozzájuk hasonló nevéken: *Pór, Zsellér, Kapás, Kocsis, Vincellér*, stb. Iparos nevek eláradó bőséggel lettek iparos emberek nevei: *Bakó, Mészáros, Kerekes, Patkós, Kovács, Szijgyártó, Kádár, Molnár, Szócs, Szabó, Varga, Csizmadia, Ács, Tálás, Lakatos, Fazekas, Fűsűs, Borbély, Szakács, Korcsmáros* és így tovább. Kereskedő nevekkkel is találkozunk itt-ott: *Áros, Haláros, Gombáros*, stb. Egyes tisztségek nevei nem egyszer ráragadtak a tisztségek viselőire: *Bíró, Kántor, Pap, Bán, Tárnok, Soltész*, stb. Katonaviselt embereket sokszor neveztek el, ahogy ma mondanók, fegyvernemük szerint: *Katona, Gyalog(os), Darabant, Hajdú, Kardos, Kapitány, Puskás, Dobos, Sípos, Trombitás*, stb. Máshonnan származókat, gazdagokat, akiknek székhelyük, váruk, kastélyuk volt, származásuk, rezidenciájuk helyéből képzett *i* végű nevekkel jelölték meg, amint erről e fejezet elején szölvünk. A szomszédos népekből magyarságba olvadókat, elvetve idegen nevüket, rendszerint egykori népiségük nevével nevezték, innen közöttünk a sok *Német, Oláh, Tót, Rác, Orosz* stb. nevű.

Amint az előbbi nevek is bevonultak a magyar névanyagba, nagyjából le is zárult a magyar vezetéknevek alkotásának ideje. A 18. századtól az egyházi hatóságok, a mult század végétől a világiak is, rendszeresen anyakönyvezik az embereket. Ez magával hozta a vezetéknevek megállapodását minden társadalmi rétegben s egyúttal fontosságuk nagyarányú emelkedését, amit nyelvész szemmel abból láthatunk, hogy eredeti jelzős, keresztnévtől függő funkciójukból kiléptek, önállóvá, sőt a keresztnévnél fontosabbá lettek. Ezen túl új neveket nem alkottak, az utódok annak az ősnak a nevét kapták öröklődő tulajdonul, akinek a nevét valamilyen írás, nemeseknél oklevél, a magyar nép legnagyobb részénél anyakönyv, megrögzítette. A művelődéstörténész, de a társadalomvizsgáló számára is, olyan ez a megrögzítés, mint egy pergő film megállítása. Sajnálja,

hogy nem vizsgálhatja tovább a névalkotó készség fejlődését, kárpótlásul azonban a megrögzítés óta konzervált személynévanyagunk révén olyan éles bepillantást kaphat a megrögzítés előtti századok, tehát kb. a 16–18. századok szemléletébe, társadalmi viszonyaiba (melyeknek mintegy két százada megszilárdított neveink hű tükörképét adják), amilyent semmilyen más forrásunk révén nem. Társadalmunk újkori fejlettségének példázására mutogathatnak pl. a múzeumok iparművészeti tárgyakat, ábrázolhatnak a képek díszes ruhákat. A tétel akkor lesz bennünk meggyőződéssé, ha neveink között a száz és százezer *Szabó, Csizmadia, Szócs, Lakatos* féle neveket végigtekintjük s megelevenednek előttünk ezek iparos ősei, egy letűnt, de újra feléleszteni akart magyar anyagi műveltség hordozói. A példát persze csak taláalomra ragadtuk ki, számtalan eseten lehetne még bemutatni a nevek vizsgálatának hasznát fejlődésünk, társadalmunk tisztánlátása szempontjából.

A NEVEK MEGRÖGZÖDÉSÉT hamar megszokták az emberek, sőt, anakronisztikus szemlélettel, jórészt azt hitték, hogy régesrégi századokból erednek, pedig sokszor még a szemléletmód sem régebbi négy-öt századnál, mely a neveket megalkotta. Mindenesetre a nevek állandósulása révén a hozzájuk való ragaszkodás is kifejlődött s ez általában rendén is való. Az individuum, az egyén szabadságának, jogainak utóbbi századi megerősödése folytán ez a ragaszkodás csak tovább nőtt, az egyén féltett tulajdonának tartva a nevet. Sok magyar manapság is ezért őrzi még idegen eredetű nevét; ahhoz másnak semmi köze, az az ő legegényibb tulajdona.

Az ilyen nem gondolkodik helyesen s ezt nem érzésből, hanem továbbra is a nevek vizsgálata alapján állítjuk. A név ugyanis *sohasem csak az egyéné, hanem rajta kívül a közösségé is*, mely a nevet adja és használja. Az idegen nevű magyar idegen nevét csupán annak a véletlennek köszönheti, hogy kb. 200 év, tehát a nevek hivatalos megszilárdítása óta került be a magyarságba. Ha elébb oldódott fel benne, magyar közössége idegen nevét sokáig nem tűrte, mert nem értette s ezért, mint számtalan példa mutatja, vagy etnikuma nevével jelölte meg *Németek, Oláhok* stb., vagy mint a közösség egyéb tagjait, foglalkozása, vagy hajszíne, testrésze vagy egyéb más testi, vagy lelki tulajdonsága magyar nevével. A közösségnek e szerint a multban hatalma volt tagjainak a nevei fölött, sőt kizárólagos hatalma, mert az írásos, anyakönyves megrögzítésig csak az ő ajkán születtek s éltek azok. S az anyakönyvek megszűntették a közösség névteremtő működését, de nem az ízlését, vélekedését a nevekről. Ez pedig azt jelenti, hogy idegen nevű magyarnak az anyakönyvezés, tehát a név megszilárdítása korában is úgy kell cselekednie nevével, amint azzal a magyar közösség cselekedne, ha szabadon működhetne még benne a névteremtő készség: ízlése, modora szerint magyarrá változtatnia. Aki ezt nem teszi, szembeszegül a magyar közösség iratlan, de lényéből folyó törvényszerűségével. Azaz nem tud teljes egészében a magyar közösség tagja lenni. Különösen így van ez ma, amikor a minden tagjukat egybefogni akaró, lázasan szervezkedő közösségek gépie-

sen, kizárólag nevük alapján gyűjtik össze, gyűjtik idegen közösségekből is, a tagjaikat, amikor tehát a név lett a közösséghez való tartozás legfőbb kritériuma.

Amit a közösség az anyakönyvezés megindulása óta nem tehet, némileg pótolja azt a hivatalos beleegyezéssel történő névváltoztatás. Mint tudjuk, ennek révén lehetővé válik, hogy idegen eredetű magyarok nevük szerint is beleolvadjanak a magyar közösségbe. Névváltoztatás ebből a célból már a 16. századtól kezdve előfordult, általánossá a mult századtól kezdve lett.

Azok, akik a nacionalizmus minden izzó dühével, elfogultságával támadnak bennünket már egy jó százada, a szokásos módon világgá kürtölt vádjaik közé sorolják állandóan a magyar közösségnek ezt az öntisztító műveletét. Vádjuk azonban optikai csalódás. A magyarság sohasem kényszerített *idegeneket* magyar név felvételére, tudtommal egy német, szlovák, vagy román falu sincs, melynek lakói valamilyen hivatalos rendeletre máról-holnapra magyar nevet kényszerültek volna felvenni. Csupán olyan *magyaroknak* ajánlotta és ajánlja igen helyesen a magyarság a névváltoztatást, akiknek idegen a nevük. S a magyaroknak ebbe a dolgába, mely senki mást nem érint a magyarokon kívül, mire való a nem-magyarok beleszólása?

Az eddigi névváltoztatások jórésze ellen – akármilyen, furcsán hangzik is – csak a magyaroknak lehet kifogásuk. A legtöbben ugyanis nem a magyar névadás szellemének megfelelően változtatták idegen nevüket magyarrá. Nemcsak azért, mert a neveink kis töredékét kitevő *i*, illetve *y* végű nevek voltak – az érintett társadalmi előítéletből – az ideáljaik, hanem azért is, mert nem ismerték fel a névadás pszichológiáját. Mint elég példából láttuk, ez az emberhez: testéhez és lelkéhez, foglalkozásához, legfeljebb szűk környezetéhez, szüleihez kötött apró kis mozzanatok alapján alkotta meg a neveket. A névváltoztatók jórésze azonban hazafiúi, konstruktív, fenkölt gondolatok között formálta meg új nevét (ahelyett, hogy belenézett volna egy 17. századi névlajstromba), ezért kötötte például a hazához (*Hazay*) vagy a haza sokszor megénekelte nagy hegyeihez (*Kárpáty, Tátray, Mátray, Hargitay*) stb. Velük, sajnos egy új csoport alakult a magyar névanyagban, a levegőben lógó, csillogó, de súlytalan neveké. Öntudatos társadalom kiheverné őket, a miénk behódol nekik. Említsük meg szomorú szimbólumként annak a magyarnak az esetét, aki kivételesen parasztfiúból lett magasrangú katonatiszt, s eredeti *Kis* nevét, hogy ezáltal is kiválják az altisztek és a parasztek közül, kiktől származott, *Kisshadyra* változtatta.

NEVEINK ÁTTEKINTÉSE azonban jó szolgálatot tehet névváltoztatóinknak, mert legalábbis körvonalakban megtudhatják, hogy milyen neveket alkotott a magyar névadó szellem s így ennek ellenére nem cselekedhetnek. De megnyugtató az áttekintés azok részére is, akik az elmúlt századokból örökölték nevüket, mert láthatják, milyen gondolkodás teremtette meg azokat. Társadalmunk

figyelőinek meg különösképpen hasznos a seregszemle. Említettük, hogy a mult században az *i* (*y*) végű neveinket ítélték igazi magyar neveknek asszimilánsaink, mert a nemeseknek – a magyarság vezetőinek s az asszimilánsok mintaképének – nagyobbára ilyen nevük volt. A vélekedés mind a mai napig tartja magát, amint ez a magyarosított nevekből megállapítható s ez, mint még sok más minden, társadalmunknak multszázadi állapotában való megrögződését jelzi. Ez a társadalmi megmerevedés természetesen modern magyaroknak s a modern Magyarországnak, hogy úgy mondjuk, korántsem ideálja. A mi vágyainkban az él, hogy származástól, vagyontól s minden más előítéléttől függetlenül a magyar nép teljes egésze előtt megnyílják a szabad fejlődés, felemelkedés útja s ezáltal vezetőrétegünk közösségünk húsából, véréből, színe-virágából rekrutálódjék. Ha egyszer ez a vágy teljesezésbe megy, ezt onnan is meg lehet majd állapítanunk, hogy a magyarság vezetőségében nemcsak *Békássy*, *Thorday* s hozzájuk hasonulni akaró *Hadffy*, *Szerlemhegyi*, *Cserhalmly*, esetleg *Kisshady* nevűek lesznek, hanem jóval nagyobb számban *Farkas*, *Nagy*, *Veres*, *Csorba*, *András*, *Domokos*, *Barta*, *Tankó*, *Botos*, *Kapás*, *Kerekes*, *Szőcs*, *Aros*, *Puskás*, *Pataki*, *Német* stb. nevűek is. Képviselői régi okleveleinknek, jobbágyösszeírásainknak, névlajstromainknak, küldöttei ma élő magyar milliőknak.

KERESZTYÉN ÉS »ŐSMAGYAR« KERESZTNEVEINK

NEM LEHET ÉRDEKTELEN röviden kitérnünk keresztneveinkre sem, melyek eredetileg – mint már érintettük – a fontosabb neveink volnának, de a modern társadalomban, mely vezetékneven tartja számon tagjait, jelentősége csökkent, amihez az is hozzájárult, hogy legtöbbször nem örököljük őket, a keresztiségben frissen, újonnan kapjuk. Mindegyikük a keresztység egy-egy kimagasló, tisztelt személyének, szentjének a neve. Azaz az angyaloknak, a biblia fontosabb szereplőinek, a régi egyház vértanúinak, hitvallóinak, az újabb egyház rendalapítóinak, egy-egy életeszménye megtestesítőinek a neve. Az egyház, középkorunk elején, a 12. és 13. század folyamán, elterjesztette őket, teljes kizárólagossággal, úgy, hogy ettől az időtől kezdve csakis kereszttyén nevet találunk magyar keresztnevűl. Csupán a 18. század végétől, a romantikus nacionalizmus hatására jött divatba szórványosan, hogy ú. n. »pogány« magyar neveket adjanak az újszülötteknek, különösen a fejedelmi családéit: *Árpádot*, *Zoltánt*, *Gézát*, *Gyulát*, stb., akik állandó szereplői voltak a kor romantikus nemzeti eposzainak is. Az egyház ebbe csak úgy ment bele, ha a pogány nevet valamilyen kereszttyén névvel azonosították (pl. Gyula=Julius) vagy párosították (Árpád+István).⁹

Ma, hogy társadalmunk egy része neoromantikus felbuzdulásában zsinóros ünneplőt öltött magára, a pogány magyar nevek

⁹ Erről *Tolnai V.*: Géza s egyéb pogány-magyar keresztnevek. MNy. XII, 331.

választásában is hajlamos százév előtti nemesi osztályunkat utánozni. Ezért kereszteli gyermekeit *Attila, Botond, Csaba, Csongor, Szabolcs, Ildikó, Gyöngyvér, Tünde* féle nevekre, nem tudva, hogy ezek nagyobb része korántsem ősmagyar, hanem csak százéves név, Vörösmarty, Pázmándi, Horváth és más költőink találták ki eposzai számára. A mozgalomnak – ha lehet így nevezni – a turanisták a fő propagálói, akik számtalan kiadványukban közlik a keresztelésre ajánlott magyar nevek jegyzékét, benne tudatlanul nem egy germán, szláv, zsidó, török stb. nevet is.

De nem siklunk el a szándék fölött azért, mert gyatra a tehetőség, mely szolgálatába szegődött. Ősmagyar neveket akarnak a turanisták s velük társadalmunk egy része, keresztnevekül, s ha megkérnék egy tudós nyelvészünket, az össze is tudná írni nekik néhány fentmaradt, hiteles ősmagyar nevünket. De vajjon válasszuk-e ezeket keresztnévül? Azaz helyesen jár-e el társadalmunk egy része, amikor ősmagyar neveket akar adni gyermekeinek?

Ha a nevek kutatásával foglalkozók ráakadnak egy-egy régi magyar névre (melynek olvasata, megfejtése nemegyszer nehéz fej-törést okoz), nem tekintik azt teljes értékűnek addig, amíg analóg párjait meg nem találják. Ez ugyan tudósi, kritikusi óvatosság, de talán annak az érzése is, hogy a neveknek nem természete, mint valami elkényeztetett dísznövénynek, egyedül díszlelni. Mint tipikus kollektív alkotások, nagy tömegben érzik jól magukat, ha itt is, ott is ajkukra veszik őket az emberek, ha százak, ezrek megjelölésében élnek. Lehet, hogy az újonnan felkapott »ősmagyar« nevek valamikor sok embert jelöltek. Erről azonban sem hagyományunk, sem írásos emlékünks s így tudásunk sincsen. Ezért, ha ép az érzékünk a nevek természete iránt, lehetetlen nem éreznünk, hogy mily árvák, mennyire elhagyottak a *Csaba* féle nevek az élet-től dagadó *István, András, Pál* félék mellett, melyekről jól tudjuk, hogy multban s jelenben magyar közösségünk milliói hallgattak és hallgatnak rájuk.

De persze nem zavar ilyen meggondolás, ha társadalom, turanizmus az ősmagyar nevek felé fordul: egyszerűen jó, derék magyarságát akarja ezzel kifejezni. Sajnos, nem tudja, hogy éppen ősdi, elavult, kultúrában elmaradt magyarságáról ad általa bizonyosságot. Száz évvel ezelőtt ugyanis a *romanticizmus* fordult a nemzet őskora felé, azt hívén, hogy abban találja meg a legtisztább, legkifejezőbb, a magunk esetében a legmagyarabban, nemzete, népe tulajdonságait, szokásait, – neveit. Azóta azonban számos jelenség vizsgálata alapján megtisztult e nézet s azokban a jelekben, adatokban, újabb korokban keresi egy nép sajátosságait, alkotásait, – neveit, melyeket konkrétan vizsgálni tudunk, tisztán, világosan látunk, s nem azokban, melyek között a fantázia s tetemes nemzeti sovinizmus volt a kalauz. Ma már pl. nem azt a ködbevesző homályos tömeget tartjuk népnek, melyről képzelgünk, hanem azt az aránylag újabb időkben összeforrott közösséget, mely életének, munkájának, alkotásainak ezer és ezer nyomát, jelét hagyta ránk s teremti ma is, – melyet tehát világosan látunk. Aki pedig tudomást vett az emberi szellem e modern, romanticizmust túlhaladó megállapításáról, az azt a nevekre is vonat-

koztatja. S így jól tudja, hogy nem akkor jó magyar, ha bizonytalan olvasatú és jelentésű, homályos „ősmagyar” keresztnévet választ (amint a romanticizmusban megragadt hiszi), hanem ha olyat, melyet a magyar közösség sokszázados látható, vizsgálható multja alatt sokszázezer tagjának adott. Ha miként a fa televény erdőben, elmerül a közösség néverdejében.

Bizonyos mértékig egyébként logikátlannak tartjuk, hogy éppen keresztnévül választják az ősmagyar neveket s nem vezetéknevül. Az ősmagyar nevek ugyan sem kereszt-, sem vezetéknevek nem voltak, e fogalmakat abban a korban még nem ismerték, a nevek egymagukban jelölték az embereket. De ha – mint némelyek vélik – ezek a legigazibb magyar nevek, akkor a vezetéknevek a modern társadalomban kivívott nagyobb, fontosabb szerepe miatt vezetéknevül volna méltó őket választaniok, nem rettenve meg az ezzel járó kérvényezéstől, hivataljárástól sem. Ezt azonban a hivatalokkal való bajlódáson kívül valószínűleg azért sem teszik, mert vezetékneveinket jóknak, magyaroknak tartják, keresztneveinket azonban nem, mert azok (mint felteszik) kiszorították egykor a (hibásan) hasonló funkciójúnak vélt ősmagyar pogány neveket. A fentebb elősoroltakból azonban megtudhattuk, hogy ez nem áll. A keresztyén nevek nagy tömege éppen segítségül jött abban a korban, amikor a növekvő szaporulat miatt szükségessé vált az emberek kéttagú névvel való megkülönböztetése. S ez a keresztyén névanyag, idegen eredete ellenére is, csodálatosan beleolvadt a magyar nyelvbe. Önkéntelenül is hasonlat kívánkozik a tollunk hegyére: képzeljük el a durva nyersanyagot, a vasércet, mely egy kohóban megolvad, kitisztul, s olyan formába változik, amilyenbe a vasöntő kívánja. Hasonló dolog történt keresztneveinkkel is. Gondoljuk végig pl. a *Georgius* keresztnév útját, amíg a magyarban *György* lett belőle. Az átvétel után *Gyorgyus*-nak mondhatták ki, mint a kollégiumot is kollégiumnak mondták régen, vagy ahogy az elégiából is alagytát csináltak. Aztán elhagyták az *us*-t, mert kicsinyítőképzőnek érezték, mint a Márkus-féle régi nevekben, s kicsinyítőket hol felrak (*Márkus*), hol elhagy (*Márk*) a nyelv. Az így maradt *György* alakot már hosszabb ideig használták, mert emléke még ma is él *Gyorkó* (ebből: Gyorgy-kó) családnévünkben és az aradmegyei *Gyorkok* helynévben. A tőhangzó, később továbbmélyült *u*-vá, *Gyuri*, *Gyurka* neveink egy feltételezett *Gyurgy* alakból származhattak csak. A mély tőhangzóknak közben mint annyi esetben a magyarban (kavar: kever, dobban: döbben, stb.) magashangrendű párjaik támadtak: *Gyergy* (ebből valók a *Gyergyó* és a kalotaszegi *Gyerő*-összetételű helynevek), majd pedig *György*.¹⁰ Ime, egy idegen eredetű névnek milyen gazdag a magyar élete, hány formában örzi népünk, országunk. Így van ez a többivel is, a magyar ajak minden keresztnévet átformált s beigazított a magyar hangrendszerbe.

De a keresztneveknek nemcsak hangalakján mutatkozik régésrég magyar élet. Változatosságukban kultúránknak rengeteg mozzanata kifejeződik. Meghonosodásuk s korai kizárólagos elterjedésük pl. biztosan felépített egyházi berendezkedésünkről szól, sőt talán arról is, hogy a magyarság komolyan, mélyen keresztyénné lett, mélyebben, mint szomszédaink közül pl. a románok, akiknek keresztnévanyagában mindig sok nem keresztyén eredetű név is

¹⁰ Horger A.: György. MNy. XX, 171.

volt. Hogy melyik keresztnévet használtuk sűrűbben s melyiket ritkábban, vagy egyáltalán nem, ez szintén jellemző ránk, életünkre. A keresztnéveknek ugyanis aránylag csak kis része kedvelt egyformán a keresztény világban: általában a biblia főszereplőinek a neve, vagyis azok, melyeket a világ legerjedtebb irata, a biblia népszerűsített. Az újabbkori szenteknek már nem jutott olyan hatalmas népszerűsítő mű, mint a biblia s ezért tiszteletük, és ami ezzel összefügg, nevük, csak szűkebb körökben terjedt el. Például hozzuk fel az Árpád-ház szent tagjainak, *Istvánnak, Imrének, Lászlónak, Erzsébetnek* a tiszteletét és nevét, mely a magyarok lakóhelyénél tágasabb területen alig ismeretes s így a felsoroltak nevei jellemző magyar keresztnévek. A kutatást hasonlóan, jellemző magyar keresztnévekre igen széles keretekben lehetne végezni. Minden keresztnév választásának volt ugyanis eredetileg valamilyen oka s nem csupán olyan egyszerű, véletlen, hogy a megkeresztelendő a szülője keresztnévét kapta, vagy a szentét, melynek napján született. Sok helyen pl. egy-egy szentnek különleges kultusza alakult, melynek elindítója vagy egy neki ajánlott régi templom, egyház vagy ereklyéjének egy helyben őrzött darabja, vagy a környéken letelepedett szerzetesrend propagandája, vagy más egyéb ok volt.¹¹ A szent-kultusz pedig mindenütt maga után vonta az illető szent nevének nagy mértékben való keresztnévül választását. Ha volna hozzá elég gyűjtő, az egész ország területén meg lehetne állapítani az egyes szentek kultuszának kiterjedését s ezzel kapcsolatosan egyes kedveltebb keresztnéveink táji elterjedtségét. Életünknek jelentős darabját sikerülne ezen a módon megvilágosítanunk. Nem maradhatna el ez esetben annak a vizsgálata sem, hogy a reformáció milyen hullámokat vert a keresztnévek anyagában. Első benyomásra úgy látszik, hogy módfelett megszaportotta az ótestamentomi neveket, mint pl. *Sámuel, Mózes, Aron, Eszter, Rebeka, Zsuzsánna*, stb., melyek egyébként egyszer már, a középkor elején, a keresztnévek meghonosodásának első századában, igen elterjedtek voltak.

A fentiekből kivilágosul tehát, hogy keresztény neveink nagy mértékben összenőttek multunkkal s ha jó magyar keresztnéveket akarunk választani, minden amellettszól, hogy hozzájuk folyamodjunk. Jól tudjuk, hogy egyrésztük már unalmassá és közönségesse vált, annyiszor előfordul (talán ezért is szemeltek ki némelyek »ősmagyar keresztnéveket«). Hasonló tünetnek azonban többször is tanúi lehetünk a keresztnévek történetében. Ilyen esetekben új divat váltotta fel a régit, azaz valami új szerzetesrend, új templom, új búcsújáróhely propagálta szent neve terjedt el az emberek között. Ma már hasonló dolog nem igen adódik elő, a felfrissülésnek tehát némileg mesterkélni kell lennie. Ajánlatos elsősorban a család, a szülőfalu, a lakóhely jellegzetes keresztnéveihez, vagy ma kevésbé használatos, de régen elterjedtebb nevekhez fordulnunk, *Balázs, Bálint, Benedek, Bertalan, Dániel, Domokos, Gergely, Fülöp, Imre,*

¹¹ L. erről: *Schwartz E.*: A patrocínium a helynévfejtés és településtörténet szolgálatában. Századok, 1933, 185.

Márton, Simon, Tamás és Ágota, Ágnes, Dorottya, Krisztina, Orsolya, Zsófia és még rengeteg társuk, igen kedvelt keresztnévei voltak a 16., 17. századi magyaroknak. Olyan sok van-e ma belőlük, hogy unalmas, vagy íztelen volna, ha fiainkat, lányainkat rájuk is keresztelnék?

A HELYNEVEK JELENTŐSÉGE

HA MÁR TÁRSADALMUNK VISELKEDÉSÉT figyelemmel kísérjük a személynevekkel kapcsolatban, a helynevekről is kell néhány szót szólanunk, hogy a velük szemben való magatartásunkra is kitérhessünk.

Megalkotásuk általában hasonló módon történik, mint a személyneveké. A névadó közösség valami egyszerű, de szembetűnő, lényeges sajátosságot ragad meg a helyből, melyet el akar nevezni. S mivel ilyen sajátosság a rendkívül változatos helyekről, tájakról, vidékekről sokkal több adódik az egyszerű szemléletű, természetet jól ismerő emberek számára, mint az embertársaikról (elvégre nem voltak modern pszichológusok a régi névalkotók), a helynevek általában változatosabbak, gazdagabbak, mint a személynevek. Sokszor, úgy tetszik, művészibbek is: tömörebbek, mert általában egytagúak s egyetlen szóval fejezik ki a lényegét. S a legtöbbször, különösen ami a nagyobb helyeket illeti, régebbiek is és kevésbé változóak. Az emberek mozognak, ellenség elhajthatja, kiirthatja őket; a helyek, különösen a természetalkotta helyek: folyók, hegyek mozdulatlanok, kiirthatatlanok.

Rendkívüli jelentőségükre a friss népiségtörténet terelte rá a figyelmet. Ha egy népi közösség fel akarja mérni erőit, át akarja tekinteni azt a földdarabot, melyet a történet folyamán megszállt, mindennapos munkájával a kultúrába emelt, melyen sorsa örömben s bánatban lezajlott, akkor a helyneveire kell figyelnie: a folyók, a hegyek, a patakok, a dombok, a völgyek, az erdők, a szántóföldek, a dülők, a mezők, a rétek, a falvak, a városok, az utak, az utcák neveire. Egyszóval *szállásterületére*, a feljegyzett személynevekben megörökített milliók, holtak és élők életének területére. Nem lehet eléggé hangsúlyoznunk, hogy milyen kimondhatatlan jelentőségű, öntudatosító a szállásterület helynevekkel történő felmérése egy olyan közösség számára, melytől kegyetlen vérdíjazatot követelt a történelem, mint a magyarságtól. Vagyis az olyan közösség számára, mely megfogyatkozott népi erővel került ki az elmúlt századokból, de helynevei a jelenleginél nagyobb szállásterületről, s amit ez jelent, nagyobb (s mivel megismert, újból megszerezni akart) népi energiáról tanuskodnak. Ezzel szemben meg kell említenünk azt, hogy mily kellemetlen s öntudatromboló a helynevek feltárása olyan közösség számára, mint pl. a román, mely a történelem folyamán szerencsésen szaporodhatott s számtalan olyan területre is rászivárgott, melyet nem az ő szorgalma tett kultúrталajjá, melyen csak másodlagos jövevény, mert helyneveit nem ő maga alkotta, hanem elődeitől, a hely építőitől, művelőitől

vette át. Vagyis az olyan közösség számára, melynek fejében – a szerencséje s nem a munkája következtében kiterjedt szállásterületén gondolkozva – megfordulhat a könnyenszerzés s ezért talán a könnyen-elvesztés gondolata.

Márcsak az utóbb mondottakból is következik, hogy nekünk, magyaroknak féltőn kell vigyáznunk helyneveinkre. Ugyancsak ez a konklúziónk, ha arra gondolunk, hogy falvaink ezreinek régebbi történetére – írásos, vagy szóbeli hagyományok hiányában – csupáncsak helyneveinkből következtethetünk. Például felhozzuk egy érmelléki falu, *Diószeg* néhány helynevét, melyet jól ismerünk. Maga a falu az Ér egy szegletében alakult ki, sok *diófa* közt. A helynév e tanuskodása rögtön értékes: megtudható belőle, hogy a falu magja a tövében elfolyó Ér hajlatában keresendő, s a ma is gyakori, sőt a táj, a szőlőhegyek s fehérfalú szőlőstanyák képét hatalmas lombjaikkal festőien díszítő diófák régi időkből, az ide-telepedő magyaroktól származnak. Mert hogy a falu régi, s magyarok építették, mutatja, hogy neve még csak románul van: *Diosig*, de ez a magyar átvétele. Érthető is, hiszen az *Oláhfalu* nevű külső falurész csak a 17. században települt valami földesúr hívására. A késői románok mellett jutott Diószegre korábban más idegen töredéknépesség is, de a magyarság a régi idegeneket mind felszívta. *Besenyér* nevű tója szerint a besenyőkkel kezdődött ez a felszívás (s mivel ez csak a 11. században történhetett, a falu a 11. századból kell, hogy származzék, tehát a legrégebb magyar települések közé tartozik). Folytatódott a beolvasztás a *Tóccer* (Tót-szer) tanuskodása szerint a tótokkal, akiken a középkorban délszlávokat, rácokat értettünk leginkább. Megerősíti ezt a *Tóccer* szomszédságában lévő *Horvátucca*, mely beolvasztott horvátokról, tehát ugyancsak délszlávokról szóló nyom. De nemcsak idegenekkel, hanem magyarokkal is folyt a falu felduzzadása. *Egyveducca* a faluban s *Egyved* nevű határrész, meg *Egyvedi erdő* a falu határában pl. első hallásra arról szól, hogy egy *Egyved* nevű egykori település lakói Diószegre költöztek be, – erről egyébként okleveles adatunk is van. Nemcsak a népesség gyarapodása állapítható meg azonban a helynevekből, hanem a táj alakulása, változása is. *Asszonysziget*, *Bornyusziget*, *Vársziget* ma a faluhatár összefüggő szántóföldjei. A lápot, a [mocsarat tehát, melyet még ma is éltet az Ér, s mely szigetekkel volt megszabdalva, helyenként legyőzte, visszaszorította az ember. *Asszonysziget*, *Vársziget* azonkívül valamikor ott dült harcok emlékeztető nevei; választhatunk törökben, tatárban, jártak arra eleget. A *Nyúzóvőgy* már újabb harcok emléke, a nép Bocskai hajdúival hozza kapcsolatba. A falu újabbkori történetére ilyen érdekes nevek vetnek fényt: *Kandia*, melyet török rabságból, *Kandia* szigetéről szabadult magyarok adtak fogságuk emlékére egy falurésznek, Diószegen kívül sok más helyen még.¹² *Velence*, a falu legmélyebben fekvő pontja, tavaszi árvizek örökös áldozata,

¹² Szabó T. A. összegyűjtötte az ország egyelőre elérhető *Kandia* helyneveit, török rabságba hurcolt régi magyarok szomorú emlékeztető jeleit. MNy.

valamilyen külföldet, Velencét járt diószegitől kapta a nevét. *Nagyucca, Kisucca, Újucca* a falu felépüléséről, fejlődéséről tájékoztatnak.

De nem fogyaszthatjuk olyan sokat a papírt. A felsorolt példák is meggyőzhetnek arról, hogy életünknek, multunknak milyen egyedülálló, értékes forrásai országunk több milliót kitevő helynevei. Összekötnék bennünket az őseinkkel s azok sokszázados, munkás, harcos életével s így a magyar élet folytonosságának legkézenfekvőbb bizonyítékai. Nem is csodáljuk, ha a román megszállás eltüntette őket, így Diószegen is, s a Nagyuccát elkeresztelte – vaktában rávághatjuk – *Calea Regelui Ferdinándnak*, a Tóccert *Strada Principesei Ileanának*, s a falu közepébe a *Piața Unireit* rakta. Mit szóljunk azonban ahhoz, hogy a visszatért Magyarország is *Honvéd-utcát* csinált a Tóccerből, *Kölcsey-utcát* – ne vegye nagy költőnk rossz néven – a Velencéből, *Felszabadulás útját* az egyikből, *vitéz jákfai Gömbös Gyula útját* a másiktól? S a községházán négy polgárin átsegített buta és gögös irodáskisasszonyok – felemelkedni akaró, de nem tudó parasztságunk torzszülöttei – ráripakodnak a »parasztokra«, büntetéssel fenyegetőzve, ha Tóccert merészelnék mondani Honvéd-utca helyett? Valljuk be, ez ugyanaz, mint a román eljárás, csak – pirosfehérzöldben.

Visszaszorítva maró indulatainkat, a szomorú, a magyarság multját pusztító tünet mögött a ferde fejlődés okát akarjuk megkeresni. Hogy mi történt, jól látható: erőszakosan beleavatkoztak a közösség egyszerű, helyfestő, helyleíró elnevezéseibe s helytől idegen, helyhez nem illő neveket raktak helyükbe. Elvetették a kipróbált elvet, hogy *Sáros-uccának* kell nevezni egy utcát, ha sáros, *Csizmadia-céhnek* egy céhet, ha csizmadiákból áll.

Úgyhiszük, hogy lényegére tapintunk a dolognak, ha ennek okát részben az egyén kritikátlan becsvágyában, a körülötte kialakult beteges, önző hajbókolásban, részben pedig valami visszajárasült nacionalista felbuzdulásban látjuk. Az előbbi ok miatt kap egy vágóhidat építő ú. n. városatya előbb szobrot, mint mondjuk Misztótfalusi Kis Miklós. Ezért szorul ki egy-egy régi eredetű, történeti becsű magyar helynév a városokból, valahányszor egy ú. n. érdemekben dús közéleti férfiú elköltözik az élők sorából s testamentomul meghagyja, hogy utca hirdesse nevét. Ez az oka annak, hogy pl. Ferenc Józsefről, amint hirtelen eszembejut, egyetemem, keserűvizet s hídát neveztek el, pedig az öreg uralkodó sem az egyetemhez, sem a hidépítéshez nem értett, sem a keserűvízzel nem volt tudtommal kapcsolata. A fentemlített nacionalista felbuzdulás akarja a parasztokat jobb magyarokká tenni azáltal, hogy magyar kiválóságok neveivel (ahelyett, hogy megismertetné a mögöttük lévő embert) kiszorítja régi, örökölt, megbecsülhetetlen értékű helyneveit.

Jó volna mindig, lelkiismeretesen a helynevek (s egyéb pl. intézménynevek) eredeti értelmére gondolnunk. Nem azért találták ki a régiek, hogy mi, késői utódok, rajtuk keresztül egyeseknek hízelegjünk, vagy hálálkodjunk. Hanem azért, hogy általuk a közönségünk kifejezze egy helyről való megfigyelését, vélekedését, a

hozzá fűződő munkáját, emlékét. Azaz, hogy rámutassunk egy-egy hely lényegére, szerepére, melyet a közösség életében, mindennapos tevékenységében jelentenek. Csak ha az eredeti funkciójukat megőrzik, lehetnek a helynevek apró jelei, tanúi, bizonyítékai a közösség sokszázados multjának. Ezt minden közigazgatási embernek rá kellene írni nagy betűkkel a hivatala falára. Talán megszűnnék akkor helyneveink meggondolatlan hatósági pusztítása, abban az időben, amikor éppen az eredeti helynevek gyűjtése valóságos nemzeti tudományos program s eszköz arra, hogy a magyarságnak – öntudata emelésére – megmutassuk kiterjedése, életterülete egykori nagyságát. Értenek-e vajjon a szóból, akiket a szó illet? Az ember, egyedül állva, legfeljebb csak annyit tehet, hogy felbízattja parasztkonait: ne féljenek a községháza kisasszonyaitól, mondjanak csak továbbra is *Velencét* a *Kölcsey-utca* helyett. De vannak, jól tudjuk, férfiak, akiknek csak egy gombnyomásba kerül, hogy megállítsák az örült várvédőket, akik esztelenül lehengetik a várfal köveit, a vár ezer és ezer apró támasztékát.

MIKECS LÁSZLÓ